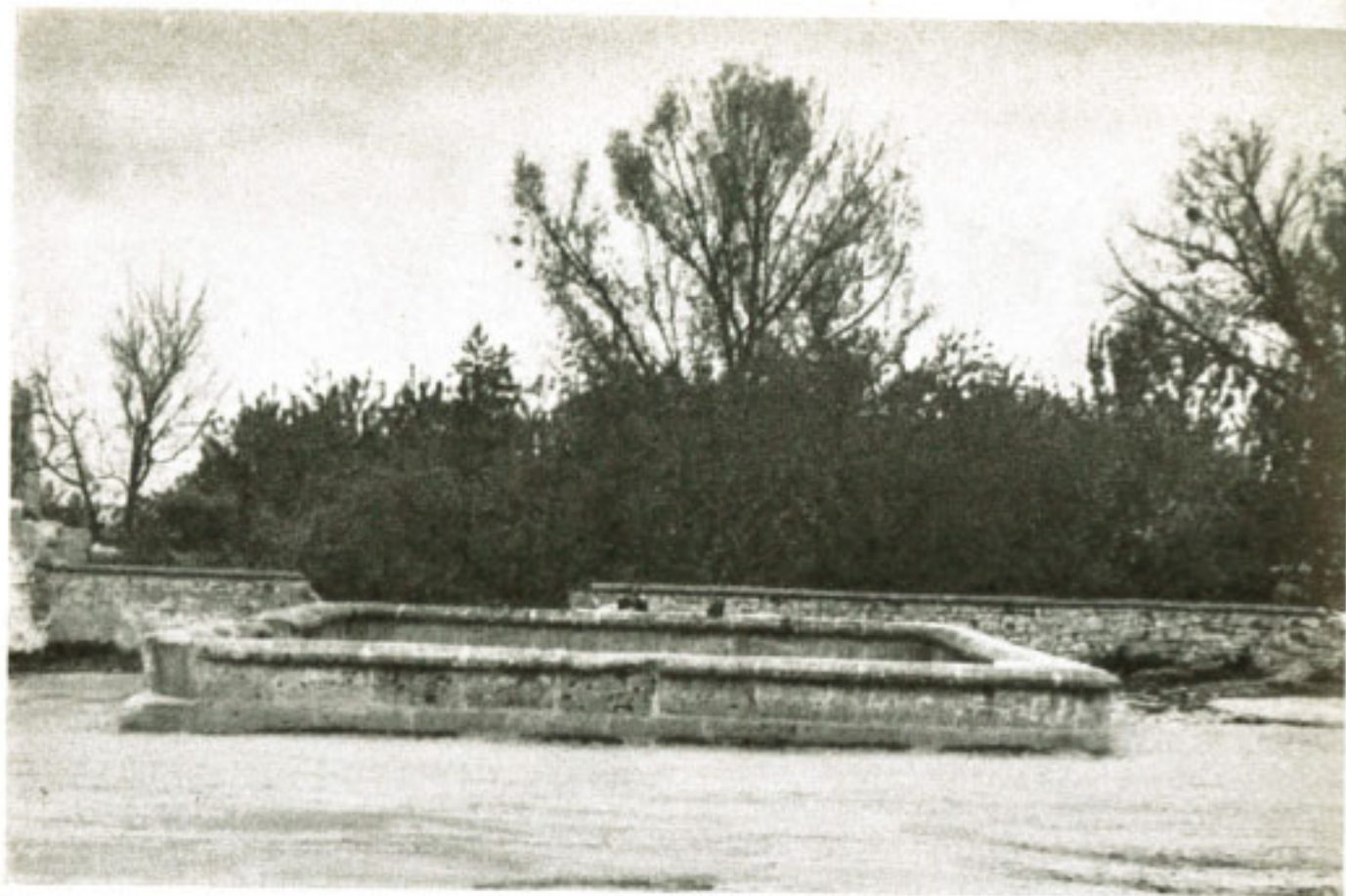

1. Török kút, Zsámbék

A ZSÁMBÉKI „TÖRÖK KÚT”

A keleti ember mindenkor tiszteletben tartja a forrásvizet, amely oly nagy szerepet játszik életében. A vizet nemcsak szomjúságának oltására használja, hanem gyakori tisztálkodásra is.

A szájhagyományok (hadith) szerint Mohamed egyik híve azzal a kérdéssel fordult a prófétához, hogy mit tehetne az emberekért. Mohamed röviden így válaszolt: „Adj vizet az embereknek”.

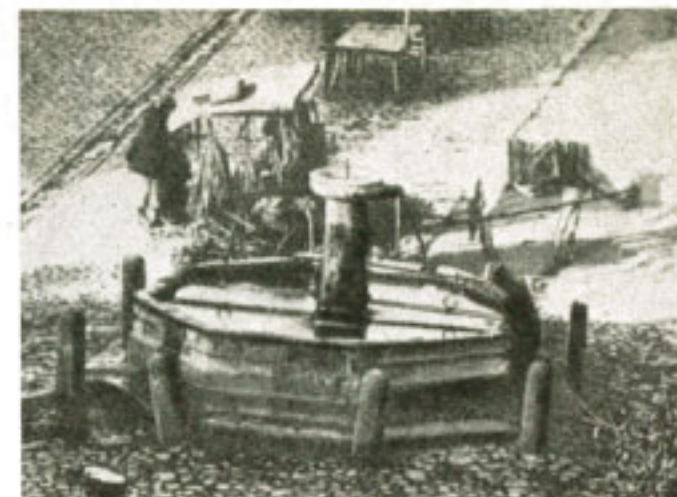
A napi ötszöri ima előtti mosdás (abdeszt) a gyakori fürdés indokolja a fokozott vízfogyasztást. A víz elosztására, tárolására használatára nagyszámú ciszternát (szárcsi), nyilvános fürdőépületet (ilidzsa, kaplidzsa) csorgót (sardirván) és kutat (szebil, csesme) építettek a hazai mohamedán lakosság számára is.

Ezért nem kételkedhetünk Evliya könyvének adataiban, mikor számot ad városainak és erősségeinek terein és utcáin épített nyilvános nagyszámú fürdőkről, éjjel-nappal csobogó bővizű kutakról és csorgókról. Ha nem időzik is ezek részletes leírásainál, de alapítóikról, építetőikről elnevezett csorgók neveit gyakran említi — nem egyszer kétjegyű számmal jelöli meg ezek előfordulásának helyét.

Ma már sajnálattal állapíthatjuk meg e faragott kövekből épített „szépművű kutak”-nak időelötti teljes pusztulását. Az a pár elsárgult, de megmaradt fénykép nyújt tájékoztatást formájukról, kiképzésükről és nagyságukról. Ilyen nyilvános csorgó volt a pécsi „Kádi csorgója” is, amely a Széchenyi-tér torkolatában állt és csak a múlt század végén bontották le a városi vízvezeték építése alkalmával.² Egy másik pécsi kút, amely elárvultan áll Vak Bottyán-utca 23. sz. ház falában, csak felidézheti az egykori szép falikútról alkotott elképzelésünket.

Az Evliya által említett csorgók és kutak nagy tömegéből messze kiemelkedik a kevésbé ismert és méltatott zsámbéki (Dzsánbeg) község főterén épített, egykor kettős célt szolgáló csorgó-kút (Sadirván-szebill). A ma is működő, szokatlanul nagyméretű (12. 50/10.25 m) de jó állapotban levő „török kút”, melynek építési idejét a XVI. század derekára tehetjük.³

A zsámbéki, faragott kváderkövekből épített kétszintes, nyitott csorgó-kút évszázadok óta látja el kristálytiszta forrásvízzel a község lakóit. Építészeti érdekessége, az asszimetrikus elrendezés: a kétlépcsős kútház nem esik a műemlék hossz tengelyébe. A lapterületének felében (-2.10 szinten-) alakították ki a rituális mosdásra alkalmas csorgót, melynek függélyes falából szabályos (1.50 m) térközökben kiálló sárgarézcsovból ömlő vizeknél végezték a mosdást. Nehéz kőlapokkal burkolt, esésben készített padlójában e célra kialakított vályúkban folyik le az elhasznált víz. A felső szinten (1.50 m) építették fel a forrásfoglalást megakadályozó kútházat. A szép-arányú, kétlépcsős, négyzetalaprajzú kutat (3.50/3.50) egy kisebb és egy nagyobb méretű legömbölyített párkánytag zárja le. A kút-medence körítőfala 1,00 m magas, ennek sarokfalából feltűnő módon hiányzik az egykori építetöt dicsérő emlékkő, amely datálásra is adhatott volna tájékoztatást.

2. „A Kádi csorgója” Egykor Pécs, Széchenyi tér

3. Kútház részlete

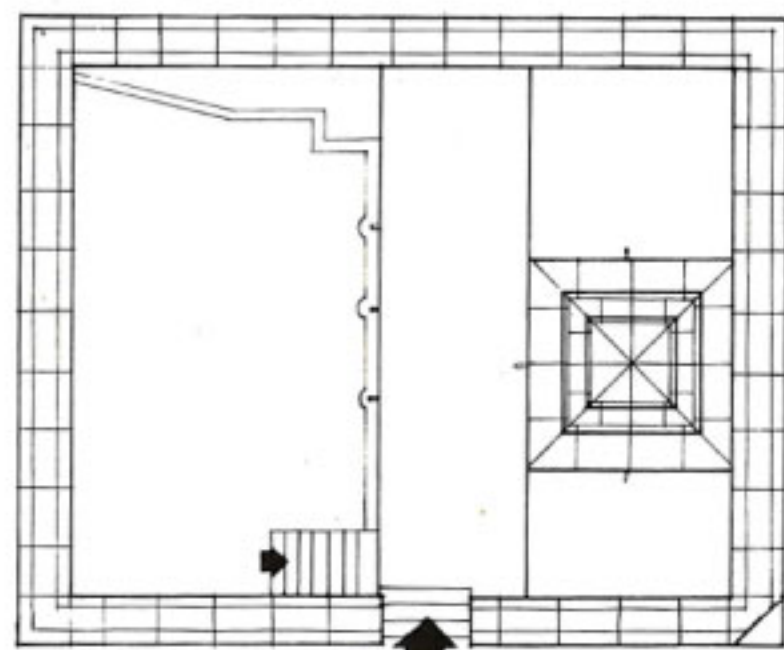
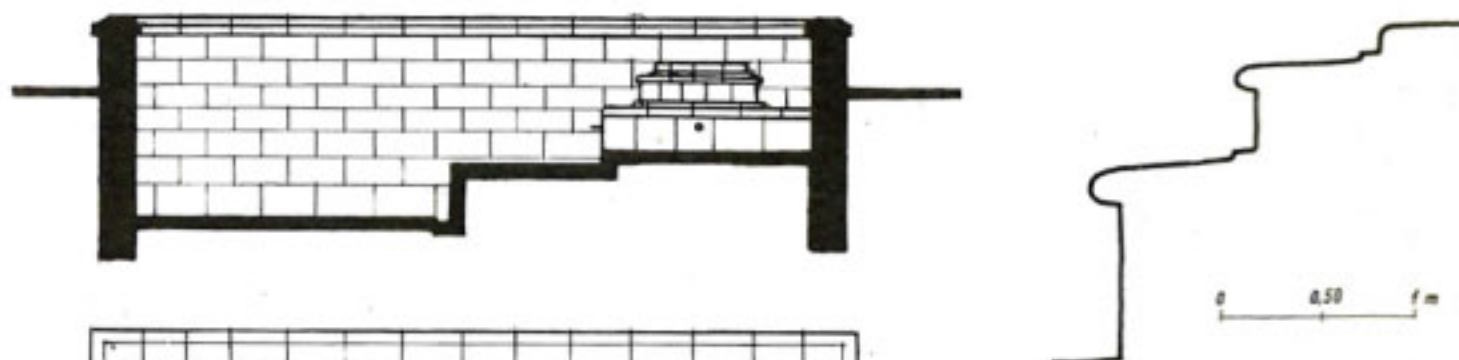

4. Kútház

A lépcsős piramis felépítésű kútház alsó lábázatának három oldalán egy-egy rész-
csapból ömlött éjjel-nappal a bőhozamú forrásvíz.

A terepszintből kiálló mellvéd falat erőteljes fedkő zárja le, melynek tetejét vályú
alakúra mélyítette ki az idő vasfoga.

A kerített csorgókút két szintjéhez vezető régi lépcsőfokokat újkeletű vasbeton
lépcsővel helyettesítették. A műemlék nemes kőarchitektúrájának anyagszerűségét
zavaróan bontja meg az említett lépcsők idegenszerűsége, melynek építésére — a XIX.
század végén — a helyi vezetőség vállalkozott, mint erről az oda nem illő emléktábla
figyelmeztet (1892).

5. Alaprajz (XVI. sz. közepe. Szerző rajzai és fényképei)

A csorgókút kettős rendeltetése feltételezi, hogy a közelben mohamedán temp-
lom is állhatott. Ennek a feltételezésnek valószínűségét igazolja a műemlék mögötti
kertben álló 8. m hosszú, török eredetű falszakasz, melynek összefüggő alapfalai
a földben várják a régészek ásóját (Magyar-u. 1.)⁴

Zsámbék főterén álló, ma is működő nagyméretű nyilvános csorgókútja egyetlen
olyan műemlékünk, amely tájékoztatást nyújthat a törökvilág hasonló, de elpusztult
emlékeiről.

Molnár József

¹ Evliya Cselebi: Magyarországi utazásai I—II. kötet (lásd a városok leírásait). ² Gosztonyi
Gyula: Pécs törökkori vízvezetése (Majorosy Imre Múzeum Értesítője 1941. évf. 30—39. old.). ³ Bo-
rovsky Samu: Pestvármegye és városai: 1910. I. 165. old. képe a 292. old. ⁴ Pest megye műemlékei
1958. I. kötet I. 513—514. oldal 2 db képpel. Fényképfelvételek és rajzok a Szerző munkái.

1. Viték, Hunyadi-u. 2. sz. parasztház a helyreállítás után (Erdélyi Zoltán felv.)

EGY NÉPI MŰEMLEK ÚJSZERŰ HELYREÁLLÍTÁSA

A magyar műemlékvédelem 100 éves történetéhez viszonyítva a népi műemlékek
gyakorlati védelme alig néhány évre tekinthet vissza. Az első parasztház, a nagyvá-
zsonyi Schumacher-ház helyreállítása 1961-ben készült el, majd évente egy-két hasonló
épület követte.

A népi műemlékek helyreállítása során kezdettől fogva a funkció biztosítása
volt a leg súlyosabb probléma. Ismeretes az a törekvés, hogy minden helyreállított mű-
emléknek rendeltetést adjunk, bekapcsoljuk mindennapi életünk vérkeringésébe. A
használaton kívüli, gazdátlan épület tartós fenntartása lehetetlen és céltalan. E sza-
bálytól csak a kifejezetten romként fennmaradt emlékek esetében tekinthetünk el, ha
a hasznosítás túlságosan nagyfokú új hozzáépítést igényelne.

Műemlékként számon tartott parasztházaink hasznosításának legfőbb akadálya
az, hogy ezekben az épületekben rendkívül nehéz a mai kor lakásigényét kielégíteni.
A helyreállítás tervezője még a városi lakóházakban is sokszor csak igen nehezen tud
korszerű, jól használható, egészséges lakásokat kialakítani, és e nehézségek a népi
műemlékek esetében még csak fokozódnak. Szigetetlen vályogházban, a XX. század
igényeitől teljesen eltérő alaprajzzal, szabadkéményes konyhával számolva úgy tűnik,
a múlt és jelen ellentéte csak igen nehezen oldható fel. Vagy feláldozzuk az elavult
szerkezetet és alaprajzot, vagy megszüntetjük az épület lakóházjellegét.

Az eddig helyreállított műemlék-parasztházak valóban ezt látszanak igazolni.
A Schumacher-ház funkciója ma sem eldöntött, a parádi népi műemlékből tájmúzeum
lett, a balatonszentgyörgyi talpasházba népművészeti bemutató és elárusítóhely
került. Viszonylag közelebb áll eredeti funkciójához a Hollókőn helyreállított paraszth-
házak új rendeltetése: turista- és alkotóház. Az állandó lakás fogalmától azonban ez is
elég távol esik.

Ilyen körülmények között kezdett törvényszerűnek látszani: ha nem lehet a
népi műemlékeknek a lakástól eltérő rendeltetést biztosítani, fenntartásuk legfeljebb
szabadtéri néprajzi múzeumban, Skanzenben valósítható meg.